

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.727:007

DOI <https://doi.org/10.32837/chern.v0i2.199>**В. С. Віткова**

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

orcid.org/0000-0002-5819-8107

СИСТЕМА ГАРАНТІЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА ІНФОРМАЦІЮ

Статтю присвячено проблемі гарантування конституційного права людини на інформацію в Україні. Роль інформації (як первинної, так і вторинної) в житті сучасної людини важко переоцінити, адже інформація є фундаментом для більшості процесів, що відбуваються в державі та в усіх сферах суспільного життя; невід'ємним складником конституційного права на свободу думки та слова, а право на інформацію недаремно розглядають у вітчизняній конституційно-правовій науці як засіб забезпечення та захисту інших груп прав людини й громадянина (громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних тощо). Для того щоб конституційне право на інформацію ефективно та повністю реалізовувалось, необхідне створення та функціонування всієї сукупності умов, факторів, засобів та способів забезпечення й реалізації зазначеного права, які, будучи згрупованими за певними логічно обумовленими критеріями, складають систему гарантій конституційного права на інформацію. У статті розглянуто поняття гарантій права на інформацію; зазначено, що система гарантій конституційного права на інформацію поділяється на дві групи, такі як загальні та юридичні. Загальні гарантії права на інформацію класифікуються за основними сферами суспільного життя на політичні, економічні, соціальні та культурні гарантії. Юридичні (або спеціальні гарантії) доцільно розділити на нормативно-правові гарантії (які включають відповідні норми Конституції України, міжнародних актів та інших чинних нормативно-правових актів України) та інституційно-організаційні гарантії (систематична організована діяльність системи інституцій, до повноважень яких належить сприяння громадянам у реалізації прав і свобод, їх забезпечення та охорона). Система гарантій конституційного права на інформацію не є статичною, вона характеризується помірним ступенем динамічності, на який впливає низка об'єктивних факторів розвитку державного й суспільного життя.

Ключові слова: інформація, право на інформацію, гарантії права на інформацію, загальні гарантії, юридичні гарантії.

Vitkova V. S. THE SYSTEM OF GUARANTEES OF THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO INFORMATION

The article is devoted to the problem of ensuring the constitutional human right to information in Ukraine. The role of information (both primary and secondary) in the life of a modern person can hardly be overestimated: information is the foundation for the overwhelming majority of processes occurring in the state and in all spheres of public life; is an integral part of the constitutional right to freedom of thought and speech, it is not in vain that the right to information is considered in domestic constitutional and legal science as a means of ensuring and protecting other groups of human and civil rights (civil, political, economic, social, cultural, etc.). In order for the constitutional right to information to be effectively and fully realized, it is necessary to create and operate the entire set of conditions, factors, means and methods of ensuring and exercising this right, which, being grouped according to certain logically determined criteria, constitute a system of guarantees of constitutional law to information. The article deals with the concept of guarantees of the right to information; it is indicated that the system of guarantees of the constitutional right to information is divided into two groups: general and legal. General guarantees of the right to information, in turn, are classified according to the main spheres of public life into political, economic, social and cultural guarantees. Legal (or special guarantees) should be divided into regulatory guarantees (including the relevant provisions of the Constitution of Ukraine, international acts and other current regulatory legal acts of Ukraine) and institutional and organizational guarantees (systematic organized activity of the system of institutions, whose powers include assistance to citizens in the exercise of rights and freedoms, their provision and protection).

Key words: information, right to information, guarantees of the right to information, general guarantees, legal guarantees.

У ХХ – початку ХХІ століття концепція прав і свобод людини зазнала масштабного переосмислення, а сам перелік прав – розширення. Роль і значення інформації у сучасному суспільстві зазнають перманентного зростання й трансформації. Сучасні технології, розвиток інформаційної

сфери загалом зумовлюють перегляд місця права на інформацію в системі прав і свобод людини та громадянина. Інформація посідає центральне місце в житті кожної окремої людини й суспільства загалом; розвиток усіх процесів, що відбуваються в суспільстві та державі, можливий лише

за умови гарантованої державою можливості кожної людини вільно одержувати, використовувати, поширювати, зберігати та захищати інформацію в обсязі, необхідному для повноцінної реалізації її прав, свобод і законних інтересів.

Право на інформацію отримало своє унормування у чинному законодавстві, зокрема, у частині 2 статті 34 Конституції України закріплено можливість кожного збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію у будь-який спосіб на свій вибір [1].

Вочевидь, лише нормативного закріплення переліку прав і свобод людини та громадянина у кожній державі світу недостатньо. Для того щоб права й свободи реалізовувалися повною мірою, необхідна ефективна система їх гарантування, тобто створення логічно обумовленої та взаємоузгодженої сукупності форм, умов, засобів та способів, що забезпечують належну реалізацію та захист прав і свобод. Конституційне право на інформацію не є винятком.

Дослідженням окремих аспектів питання гарантій права на інформацію проводили такі вчені, як О.В. Афанасьєва, Л.І. Валітова, Б.М. Гоголь, Д.В. Гавришов, Є.О. Сарасов, С.М. Слінько та інші науковці та практики. Однак не було здійснено комплексної систематизації загальних і спеціальних гарантій права на інформацію, що є метою дослідження.

Гарантії прав людини й громадянина в Україні є найважливішими формами, засобами та способами забезпечення й реалізації прав людини. Без відповідної системи гарантій будь-яке право фактично є задекларованою на папері фікцією, тому гарантування посідає центральне місце у забезпеченні прав людини як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Не тільки в чинному законодавстві поняття гарантій прав людини не має законодавчого визначення, але й серед учених відсутня єдина позиція щодо визначення зазначеного поняття. Однак гарантії прав і свобод людини, безумовно, виступають елементом конституційно-правового статусу людини та громадянина.

Як слушно відзначає В.О. Міхальов, якщо правовий статус особистості становить певну ідеальну модель, згідно з якою має формуватися юридичне та фактичне становище конкретної особи, то наявність гарантій прав і свобод створює подібні сприятливі умови та необхідні засоби для переведення цієї моделі зі стану ідеї у стан дійсності, тобто призначення гарантій полягає в тому, щоби створити умови, за яких проголошені права й свободи були би фактичним становищем кожної людини [2, с. 307].

Гарантії конституційних прав і свобод людини також розглядаються як складова частина ширшого поняття, яким оперує наука конституційного права, – «конституційні гарантії». В найбільш

загальному значенні під конституційними гарантіями можна розуміти систему правових норм (інститутів), якими забезпечується захист прав і свобод людини, засад конституційного ладу.

Загальні гарантії в найбільш широкому значенні демонструють рівень розвитку основних сфер суспільного й державного життя. Загальні гарантії – це система всіх факторів (що можуть мати як об'єктивну, так і суб'єктивну природу), що спрямовані на забезпечення реалізації прав людини. Забезпечення такої реалізації включає можливість вільно та безперешкодно здійснювати свої права; захист від неповної (часткової) реалізації своїх прав; відсутність перешкод для належної реалізації конституційних прав і свобод; захист прав і свобод людини від порушень та протиправних посягань; ефективну процедуру відновлення порушених прав і свобод.

Зазвичай загальні гарантії прав людини класифікують за сферами суспільного життя, тому загальні гарантії права на інформацію будемо розглядати відповідним чином.

1) Політичні гарантії права на інформацію є відображенням державної політики, яка має бути спрямована на забезпечення умов, за яких можлива повна й безперешкодна його реалізація. Про можливість користування правом на інформацію неможливо говорити за умови відсутності у країні демократичного ладу, для якого є характерними примат волі народу, розвинуте громадянське суспільство, людиноцентризм тощо.

2) Економічні гарантії – матеріальні умови, що відбивають економічні можливості держави із забезпечення реалізації прав і свобод. Користування всіма правовими можливостями, пов'язаними з реалізацією права на інформацію, неможливе, якщо в державі не забезпечується економічний плюралізм, відсутня свобода підприємницької діяльності, неефективна податкова система, не здійснюється ефективний захист від монополії тощо. Саме від цієї групи гарантій залежить можливість впровадження та ефективність реалізації різноманітних державних програм та стратегій у галузі забезпечення та розвитку права на інформацію.

3) Соціальні гарантії відбивають сутність та призначення концепції соціальної держави. Соціальні гарантії також є «матеріальними», оскільки, окрім визнання людини найвищою соціальною цінністю, мають на меті ефективне виконання різноманітних соціальних програм. Соціальні гарантії досить часто об'єднують в одну групу, а саме соціально-економічні гарантії, оскільки рівень забезпечення соціальними гарантіями багато в чому залежить від групи гарантій економічних.

4) Культурні гарантії, або гарантії у духовно-культурній сфері, надзвичайно важливі для

реалізації права людини на інформацію, що відбувається через велику кількість гарантованих державою можливостей, в тому числі через забезпечення доступності та безоплатності освіти.

Загальні гарантії виступають своєрідним індикатором реальності правової держави.

Щодо поняття юридичних гарантій, то В.С. Нерсисянц визначає їх як «систему взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних та процесуальних), що забезпечують належне визнання, захист і реалізацію певних прав, відповідних їх обов'язків» [3, с. 60].

Юридичні гарантії конституційного права на інформацію доцільно поділяти на нормативно-правові та інституційно-організаційні.

Конституційно-правові норми, міжнародно-правові акти та інші нормативно-правові акти України, які регламентують порядок реалізації, охорони, захисту конституційного права на інформацію, а також його захист та відновлення в разі порушення, становлять нормативно-правові гарантії.

Інституційно-організаційні гарантії конституційного права на інформацію являють собою цілісну систему інституцій та їх постійну систематичну діяльність, до повноважень яких належать сприяння громадянам у реалізації прав та свобод, їх забезпечення та охорона. До таких інституцій належать державні органи та установи (їх посадові особи), система недержавних інституцій (громадських організацій тощо), діяльність яких спрямована на забезпечення прав людини загалом (відповідно, права на інформацію зокрема). В разі порушення прав і свобод такі інституції через свою систематичну організовану діяльність забезпечують їх захист та поновлення. Крім того, для суб'єктів владних повноважень встановлено обов'язок із забезпечення доступу до публічної інформації, інформування громадськості про діяльність відповідних органів, установ та їх посадових осіб, а також про прийняті рішення. Гарантується здійснення державного та громадського контролю за дотриманням чинного законодавства про інформацію. Забезпечення належної реалізації конституційного права на інформацію здійснюється також через установлення юридичної відповідальності за порушення законодавства про інформацію.

Держава гарантує вільний доступ до статистичних даних, архівів, фондів бібліотек та інших інформаційних ресурсів (за винятком об'єктивно обґрунтованих обмежень, встановлених у законодавстві).

Статтею 15 Конституції України закріплюється заборона цензури, тобто гарантується відсутність владного контролю за змістом і розповсюдженням друкованої, аудіо-, відеоінформації (інформації податкового, правового, соціологіч-

ного, політичного, економічного, науково-технічного, довідкового характеру; інформації щодо діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування тощо).

При цьому слід брати до уваги, що в Україні інформація класифікується за режимом доступу на відкриту інформацію та інформацію з обмеженим доступом. Відкритою інформацією є будь-яка інформація, яку заборонено до оприлюднення нормами чинного законодавства та допуск і доступ до якої має обмежене коло осіб. Важливою конституційною гарантією є закріплення в частині 3 статті 34 Конституції України виключного переліку підстав, за яких можливе встановлення законодавчого обмеження здійснення права на інформацію.

Стаття 32 Конституції України містить одразу декілька важливих гарантій права людини на інформацію, зокрема встановлюється заборона без згоди особи збирати, зберігати, використовувати та поширювати конфіденційну інформацію про таку особу. Крім того, гарантується право кожного бути ознайомленим з інформацією про себе.

Статтею 40 Основного Закону встановлюється конституційний обов'язок органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також їх посадових та службових осіб надавати відповідь на звернення громадян, що також виступає однією з гарантій права людини на інформацію.

Однією з найбільш значущих гарантій є встановлене у статті 57 Конституції право кожної людини бути обізнаною зі своїми правами та обов'язками. Це забезпечується, зокрема, шляхом закріплення конституційного обов'язку держави доводити до відома населення закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права та обов'язки, а також шляхом закріплення положення про визнання нечинності таких актів, якщо вони не були доведені до відома громадян у встановленому законодавством порядку.

Статтею 50 Конституції України гарантується вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, а також встановлюється конституційна заборона на її засекречування.

Безпосереднє значення для вільного створення, використання та поширення інформації мають частини 1 і 2 статті 54 Конституції України, якою гарантується свобода інтелектуальної творчої діяльності, а також права на її результати.

Крім того, Б.М. Гоголь до найважливіших гарантій конституційного права на інформацію відносить «правові норми, які проголошують свободу діяльності засобів масової інформації та спрямовані на її забезпечення, закріплені як у вітчизняному законодавстві, так і у міжнародних угодах» [4, с. 97]. Не викликає заперечень думка Т.М. Слінько про те, що для реалізації

конституційного права на інформацію важлива не лише наявність правових норм-гарантій, але й можливість їх реалізації [5, с. 147] у реальності.

Таким чином, можна говорити про наявність та функціонування системи конституційно-правових гарантій права на інформацію, без якого неможливе повне та всебічне забезпечення свободи кожної особистості. Слід зазначити, що система гарантій конституційного права на інформацію не є сталим явищем, а, навпаки, характеризується динамічністю, пов'язаною з розвитком та зміною суспільних відносин у державі, виникненням нових факторів впливу на об'єктивну реальність, а також перспективами врахування та запровадження успішного міжнародного досвіду у галузі права на інформацію.

Література

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 16.03.2020).
2. Міхальов В.О. Гарантії біологічних прав людини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2006. Вип. 29. С. 307–310.
3. Нерсисянц В.С. Система юридических гарантий прав и свобод граждан. *Социалистическое правовое государство: концепция и пути реализации*. Москва : Юридическая литература, 1990. С. 60–65.
4. Гоголь Б.М. Юридичні гарантії здійснення права на інформацію. *Університетські наукові записки*. 2008. № 3. С. 94–97.
5. Слінько Т.М. Міжнародно-правові гарантії реалізації права людини і громадянина на інформацію. *Наше право*. 2013. № 12. С. 142–148.